

DE MUNTKLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Driemaandelijks tijdschrift

- 64 -

oktober-november-december 2009

Duitsland, 5 mark 1934 E, Garnizoenskerk met datum

Vz. : Vooraanzicht van de garnizoenskerk van Potsdam; aan weerszijden in het veld: **21.März** / **1933**; eronder: atelierteken E

Kz. : Duitse adelaar, erboven: **Deutsches Reich**; eronder: **5 Reichsmark**
In het veld: **19 / 34**

Inliggend randschrift: **Gemeinnutz geht vor Eigennutz** * * *
Ø 29 mm, 13,88 g zilver 900 ‰, 298.000 ex.

Iedere verzamelaar kent wel de munten met de garnizoenskerk van Potsdam, en weet dat de stukken met datum zeldzamer zijn dan de stukken zonder. Van de stukken met datum is het hier afgebeelde stuk, afkomstig uit het atelier E = Muldenhütten, het tweede zeldzaamste uit de serie (298.000 ex. geslagen). Het is echter niet omdat het hier om een relatief zeldzame munt gaat, dat ik dit stuk wil bespreken maar wel omdat het merendeel van de verzamelaars de betekenis van de garnizoenskerk onvoldoende kennen. Waarom zette het naziregime, dat toch van meet af aan ongodsdienstig was, op zijn eerste munt een kerk?

Duitsland na Wereldoorlog I

Even voor de wapenstilstand was er in Duitsland opstand uitgebroken en de republiek was uitgeroepen. Het nieuw regime bleek echter zeer onstabiel te zijn. Het land verkeerde in een economische chaos en ontelbare politieke partijtjes van uiterst links tot uiterst rechts kwamen de ontworteling van het land nog vergroten.

Een ervan was de Duitse Arbeiderspartij, later Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij, afgekort NAZI. Ze telde in 1919 een zestigtal leden. In dat jaar liet er zich iemand opmerken door een hevige aanval op het Beiers separatisme: Adolf Hitler, zoon van een Oostenrijks douanier, kunstschilder en afgezwaaid korporaal van het Beiers leger, gewond geweest en “van het gas gepakt”. In 1919 was hij lid van een obscuur Beiers partijtje, in 1923 zou hij door alle extreem rechtse partijen aanvaard worden als hun leider.

Tussen 1920 en 1925 was Duitsland het toneel van een reeks politieke moorden en complotten. Het leger mocht volgens het Verdrag van Versailles slechts 100.000 man hebben. Om aan de geallieerde reglementering te ontsnappen gingen alle burgerwachten, vrijkorpsen e.d. in de clandestiniteit. Vooral in Beieren werd de reglementering op de ontwapening van deze korpsen niet nagevolgd. Paramilitaire verenigingen telden er niet minder dan 300.000 leden.

Onder impuls van Hitler maakte de Duitse arbeiderspartij snelle vorderingen en in 1922 werd haar blad op 20.000 exemplaren gedrukt. Ze had haar eigen militie, eerst gecamoufleerd als turn- en sportvereniging, waaruit later de SA en de SS groeide. Tijdens de eerste jaren kwamen er zich figuren als Hermann Goering, Rudolf Hess, Himmler en Rosenberg bij de partij voegen. In 1921 werd Hitler voorzitter van de partij. In 1923 verenigden zich de verschillende paramilitaire verenigingen in een “Kampfbund” en Hitler werd de leider van die bond.

De Fransen namen in 1923 de Ruhr in als onderpand voor de betaling van oorlogsschuld wat de Duitsers diep trof in hun patriottische gevoelens. Het Duits leger nam officieus contact met de Kampfbund en zorgde voor wapens en geld. Het land kende op dat ogenblik een enorme werkloosheid, nog aangedikt door de arbeiders die in het Ruhrgebied spontaan in staking waren gegaan tegen de bezetting. De inflatie nam plots duizelingwekkende afmetingen aan.

In 1922 hadden de Italiaanse fascistten een onverhoopt succes geogst met een mars op Rome. Hitler wilde naar dat voorbeeld een mars op Berlijn organiseren en de macht in handen nemen. De poging mislukte en hij werd aangehouden. Hij kreeg 5 jaar cel, waarvan hij bijna een jaar uitzat, waarin hij aan zijn celgenoot Hess “Mein Kampf” dicteerde. De partij werd ook ontbonden.

De mark was gestabiliseerd in 1923 en Duitsland nam stilaan opnieuw zijn plaats in Europa in, de Fransen ontruimden de Ruhr, de geallieerden trokken zich stilaan terug uit Rijnland. Maarschalk Hindenburg, een monarchist werd president onder druk van rechts.

Hitler had in 1925 zijn partij opnieuw gesticht doch hij haalde niet veel succes (3,5 % der stemmen in 1928). In de schoot van de partij was er tweestrijd over de methoden die dienden gevolgd te worden. Tijdens deze crisisperiode in de partij voerde Hitler een voorzichtige politiek gericht op stabiliteit. In 1926-27 had hij intense contacten met de industriële middens en hij zwakte ook de antiklerikale kant van de partij wat af om de gelovigen niet te zeer tegen de borst te stoten. In 1929 telde hij nog steeds niet mee in Duitsland doch hij had zijn partij een sterke structuur gegeven. De eerste successen van Hitler dateerden uit de slechte tijd der inflatie. Zijn achteruitgang ging samen met een zekere stabiliteit en welstand; zijn wederopkomst viel samen met de economische crisis van 1929. De opeenvolgende regeringen waren in de Reichstag (het parlement) slechts gesteund door een minderheid, ze konden enkel regeren door zich te steunen op het prestige van de oude maarschalk Hindenburg.

Door zijn voorzichtige politieke uitspraken kreeg Hitler stilaan de steun van traditioneel rechts. De verkiezingen van 1930 brachten hem een spectaculaire vooruitgang, die zelfs de partijleiders verraste. De partij ging van 12 naar 107 zetels in de Reichstag met 18 % der stemmen. Hitler kreeg de vorming van een regering aangeboden doch hij weigerde, hij wilde meer, hij wilde het presidentschap van Hindenburg. In 1932 waren er dan presidentsverkiezingen doch Hindenburg haalde het op Hitler. De verkiezingen van 1932 gaven 37 % voor de nazi's. Hitler besloot nog wat te wachten, tot de dood van de oude maarschalk om zich nog kandidaat voor het presidentschap te stellen en hij aanvaarde intussen toch een regering te vormen. Ze telde slechts drie nazi's; de rest bestond uit politieke vrienden van Hindenburg. Doch 48 uur nadat hij aan de macht kwam bekwam hij van Hindenburg dat de Reichstag zou ontbonden worden en dat er nieuwe verkiezingen zouden komen op 5 maart 1933. Zijn doel was de absolute meerderheid. Hij ontving van de Duitse grootindustrie 3 miljoen mark om zijn verkiezingscampagne te financieren.

Paul von Hindenburg, 1847-1934

In de nacht van 27 op 28 februari 1933 brak er brand uit in het parlamentsgebouw. Het is nu vrijwel zeker dat de brand door de nazi's zelf werd aangestoken. Bedoeling was de Duitsers in een communistisch complot te doen geloven. Er volgde een ware psychose voor het communistisch gevaar; boeren zetten zelfs wachtposten uit om te verhinderen dat bronnen en waterputten zouden vergiftigd worden. De hele communistische fractie van de Reichstag werd gevangengenomen; in Pruisen werden 5000 personen opgesloten, in Rijnland 2000; de eerste concentratiekampen werden opgericht evenals de gestapo, twee typische instellingen van het regime. Ondanks de steun van het grootkapitaal en de brand van de Reichstag slaagde Hitler er toch niet in de absolute meerderheid te halen: hij haalde 44 %, wat meer is als voorheen doch hij bleef aangewezen op de hulp van andere partijen. Hitler was doordrongen van het "Führerprincipe": hij wilde de absolute meester zijn en hij was duidelijk niet van plan met de Reichstag te regeren. Toch achtte hij het nodig de mensen die hem aan de macht gebracht hadden nog een tijdje te sparen. Daarom werd de komedie van Potsdam opgevoerd.

De opening van de rijksdag, die verkozen was op 5 maart was door Hitler vastgesteld op 21 maart 1933. Waarom die datum? Omdat dat het begin was van de lente doch vooral omdat het de verjaardag was van de opening van de eerste rijksdag van het tweede Duitse rijk, op 21 maart 1871 door Bismarck. Vermits de Reichstag afgebrand was zouden de vergaderingen plaats hebben in de opera Kroll in de Tiergarten. Hitler wilde echter dat de openingsceremonie niet in die feestzaal zou plaatshebben maar in de garnizoenskerk van Potsdam.

Wat was nu die garnizoenskerk? Ik zeg "was" want dit gebouw bestaat niet meer, het is ten gevolge van de geallieerde bombardementen in WO II in 1945 volledig

uitgebrand. De ruïne werd gesloopt in 1968 (er zijn wel omstreden voorstellen om de kerk terug op te bouwen). De kerk werd gebouwd door Friedrich Wilhelm I in 1731-35; het was een soort nationaal Pruisisch heiligdom. Daar rustten in bronzen kisten de lichamen van Friedrich de Grote en van Friedrich Wilhelm I. In dit sober en klaar gebouw werden herinneringen bewaard aan de grootheid van het oude Duitsland zoals de vlaggen op de Fransen veroverd tijdens de oorlogen 1813-15 en 1870-71. Alles straalde er de cultus van de discipline, de liefde voor het vaderland en herinneringen aan een rijk militair verleden uit. Elke Duitser voelde er zijn borst van fierheid zwellen.

Hitler wist dat een ceremonie op die plaats het romantisch hart van de bevolking zou treffen. Potsdam moest een contrast geven met het vorig regime, de Weimarrepubliek met haar nederlaag, de miserie, de wanorde. De kranten schreven: “gedurende 14 jaar was het wachtwoord *Vrijheid en vrede*, dat is een Pruisisch ordewoord, Pruisen zou *Strijd, gehoorzaamheid en ontberingen* als wachtwoord gegeven hebben. Duitsland knoopte opnieuw aan met de tradities die het land groot maakte”. Een dergelijke taal ging natuurlijk recht naar het hart van Hindenburg en zijn vrienden, de Duitse adel, de Stahlhelmen, de legerofficieren. Hitler deinsde er zelfs niet voor terug de keizerlijke familie bij deze plechtigheid te betrekken.

Op 21 maart was Potsdam helemaal bevlagd, zowel hakenkruisvlaggen als de oude keizerlijke vlaggen; de klokken luiden. In de kerk was een centrale tribune opgesteld voor de keizerlijke familie. De zetel van keizer Wilhelm II vooraan bleef leeg (hij leefde in ballingschap in Nederland); achter de troon stond de kroonprins in uniform van kolonel van de huzaren van de dood, naast hem zijn echtgenote, kinderen en broers. Er was nog een tribune voor het corps diplomatie en het koor van de kerk was voorbehouden voor de leden van de Reichstag. De communisten waren er natuurlijk niet want die zaten in de gevangenis. De poorten openden zich, iedereen stond op. Hij droeg het grootkruis van de Orde van de Zwarte Arend op zijn uniform, dat wat te nauw geworden was. Ondanks het feit dat hij met een stok ging bleef de oude maarschalk een indrukwekkend figuur, waar Hitler, onwennig in zijn habijt discreet achterbleef. Hindenburg ging tot voor de ledige zetel van zijn meester en groette met zijn maarschalkstaf. Goering en Goebbels groetten op hun beurt de keizerlijke hoogheden. Hitler en Hindenburg stonden nu tegenover elkaar. Hindenburg zette zijn hoornen bril op en las zijn redevoering, die kan geresumeerd worden als volgt: *De plaats waar we ons bevinden nodigt ons uit terug te kijken op het oude, godvrezende Pruisen, die zijn grootheid dankt aan moed en vaderlandsliefde. Moge de oude geest ook de nieuwe generatie leiden.*

Het antwoord van Hitler was langer. Met een eerst gedempte stem, die dan stilaan luider en luider werd, ontdeed hij de oude generatie van onbillijke verwijten: *Noch de*

De garnizoenskerk te Potsdam in 1928

keizer, noch de regering, noch het volk hebben de oorlog gewild. Alleen de decadentie van het land en de totale ineenstorting hebben Duitsland ertoe gedwongen tegen beter weten in de leugen van de schuld te aanvaarden. Hij stigmatiseerde het Verdrag van Versailles en de schandelijke eisen tot betaling van schadevergoeding en bracht ten slotte hulde aan Hindenburg. Hij besloot met de verklaring dat hij een krachtig beleid zou voeren. De twee leiders reikten elkaar dan de hand. Na de ceremonie was er een parade voor de kerk, waar de kroonprins mee de troepen schouwde. Eerst kwam de Reichswehr, daarna de nazimilities, bruine en zwarte SA, dan de Stahlhelmen. Deze komedie moest ervoor dienen het juiste klimaat te scheppen om hem door de Reichstag dictatoriale macht te laten toekennen, twee dagen later, met de gevolgen die wij kennen.

De ceremonie in de garnizoenskerk te Potsdam op 21 maart 1933

De munt

Duitsland had een zware monetaire tijd achter de rug. De inflatie onder de Weimarrepubliek had ongekende toppen bereikt. Met 1 miljoen mark kocht men in 1919 een fabriek, in 1924 misschien nog een postzegel als alles goed ging. Men moet niet denken dat deze inflatie het tragisch gevolg was van WO I. Duitsland speelde de komedie der armoede om te ontsnappen aan de betaling van de schadevergoeding aan de geallieerden. Door de omvang van de ramp moesten de schuldeisers ervan overtuigd worden dat Duitsland zo arm was geworden dat het de oorlogsschuld niet zou kunnen betalen en dat het “Diktat” van Versailles zinloos was. De Duitse regering heeft dus de inflatie gewild, doch als een leerling-tovenaar kon ze niet de gevolgen voorzien van het avontuur. De Duitsers waren zwaar getraumatiseerd door de gang van zaken en er moest dringend werk gemaakt worden van de stabilisatie van de mark. Hitler had dat van in het begin in zijn partijprogramma staan.

De stabilisatie van de munt was hoofdzakelijk het werk van de directeur van de Reichsbank Hjalmar Schacht. Hij had zijn eerste oefeningen gemaakt als administrateur der financiën van bezet België tijdens WO I. Hij begon met het invoeren van de rentenmark, een systeem dat als twee druppels water lijkt op dat van de Franse assignaten. Daarna kwam de invoering van de reichsmark, opnieuw gesteund op de goudvoorraad. Hij bekam een lening van 800 miljoen mark van de Britten om de bankbiljetten te dekken. Zijn plan was eenvoudig: om de mark gezond

te maken moesten de oorlogsschulden worden afgeschaft en de vredesschulden geblokkeerd en hij slaagde daar nog in ook. Hij wist de Amerikaanse regering, die nog uit haar lood was geslagen na de krach van Wall Street in 1929, te winnen voor zijn plan. In 1931 proclameerde president Hoover het uitstel van betaling van alle internationale schulden en een jaar later kan de Conferentie van Lausanne alleen nog het einde van de Duitse betalingen vaststellen. Duitsland was niets meer verschuldigd aan zijn overwinnaars.

Na de oorlog waren grote buitenlandse kapitalen het land binnengestroomd onder de vorm van leningen en van investeringen. Duitsland besloot al deze kapitalen te blokkeren en de wisselkoersen te reglementeren. Om het geïnvesteerde geld terug te krijgen was er slechts één oplossing voor het buitenland: zich betalen in Duitse producten, dus zoveel mogelijk Duitse waren kopen. Berlijn blokkeerde de schulden en veroverde tegelijkertijd buitenlandse markten; de schuldeisers werden cliënten. Geen enkele Duitser mocht in het buitenland kopen of reizen zonder toelating, geen enkele buitenlander mocht in Duitsland over andere betaalmiddelen beschikken dan de mark. Op die manier had Hjalmar Schacht reeds tijdens de Weimarrepubliek zijn steentje bijgedragen om de Duitsers voor te bereiden op het naziregime.

5 mark 1932, met de eik

Wanneer we deze munt naast de 5 mark met de eik leggen, dan merken we dadelijk dat dit laatste stuk, dat tot 1932 werd geslagen in vrij grote aantallen, merkkelijk groter is dan zijn opvolger. Hitler had besloten dat er zuiniger moest omgesprongen worden met edelmetaal.

De voorzijde werd ontworpen door Alfred Vöcke en de keerzijde door Reinhard Kullrich, deze laatste graveerde ook de voorzijdestempel, terwijl de keerzijdestempel gemaakt werd door de muntgraveur Brüssow. De munt werd geslagen ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de opening van de Reichstag maar blijkbaar was het de bedoeling het type verder te gebruiken als gewone koersmunt, want in 1935 werd het nog geslagen. Daarna werd het vervangen door de afbeelding van de in 1934 overleden Hindenburg.

5 mark 1935, Paul von Hindenburg